

"הפרוטה"

מאת ש"י עגנון

דגם הוראה לכיתות ה'-ו'

יצירה ספרותית מתוך תכנית הלימודים, מעגל שני

פיתוח: ד"ר אסתי בן מנחם, דליה הלוי, ד"ר חנה שפירא

כתבו: ד"ר אסתי בן מנחם, ד"ר חנה שפירא

בהשתתפות: ד"ר מיכל מישור, סיגלית שם טוב, ד"ר ריקי תמיר

קראו והעירו: יעל נדלר, גילה קרול, דליה הלוי

תודה לצוות המדריכות בפיקוח על הוראת העברית, המזכירות הפדגוגית ולצוות
הנהלת המחלקה למיומנויות יסוד (מדריכות מחוזיות).

הדגם נשען בחלקו על המדריך למורה לכיתה ו' "פתחו את השער" (ת"ל).

לדגם נלווית הרצאה מוקלטת של ד"ר חנה שפירא. אפשר לצפות בה [בקישור זה](#).

עמודים	תוכן העניינים
<u>4</u>	▪ מבוא
<u>4</u>	▪ על עגנון
<u>5</u>	▪ מטרות ההוראה
<u>5</u>	▪ על היצירה "הפרוטה"
<u>7</u>	▪ מסרים ערכיים בסיפור
<u>8</u>	▪ אזכורים מהמקורות היהודיים
<u>8</u>	▪ יסודות הסיפור העממי ביצירה
<u>9</u>	▪ אירוניה ביצירה
<u>9</u>	▪ אמצעים ספרותיים ואמצעים לשוניים ביצירה
<u>11</u>	▪ מהלך ההוראה
	✓ שלב ראשון – הכנה לקריאה
	✓ שלב שני - קריאת היצירה
	✓ שלב שלישי – העמקה ביצירה
<u>17</u>	▪ בעקבות הקריאה
	▪ נספחים

מבוא

הסיפור "הפרוטה" נמצא במעגל השני ברשימת יצירות הספרות לכיתות ה'-ו'. הקריאה בסיפור תשמש עבור התלמידים הצעירים דוגמה קטנה, מעין הצצה, לתפארת יצירתו של עגנון. כתיבתו של עגנון אינה פשוטה ולרוב מצריכה תיווך של מבוגר. עם זאת, קריאה בסיפורים אלו, למרות המאמץ הכרוך בה, מבטיחה הנאה לקוראים המתעניינים ועשויה להעלות אצלם מחשבות ושאלות על עצמם, על החברה שבה הם חיים ועל התרבות בחברה זו.

הסיפורים "הפרוטה", "החליל" ואחרים שמתאימים לתלמידים כלולים בקובץ **ימי רצון** שיצא לאור בשנת תשע"ז לרגל "היובל לנובל" על ידי הוצאת "שוקן" בעידוד ובליווי משרד החינוך.

על עגנון

שמואל יוסף עגנון, ובקיצור ש"י עגנון (1887-1970), הוא מגדולי הסופרים העבריים בעת החדשה וחתן פרס נובל לספרות (1966).

עגנון נולד בעיירה בוצ'אץ' שבגליציה המזרחית בשם שמואל יוסף צ'צ'ק'ס. בשנת 1908 עלה לארץ ישראל, כשהוא כבר סופר צעיר, והמשיך כאן בכתיבה. בשנת 1912 היגר לגרמניה וב-1924, עלה שוב לארץ ישראל והשתקע בה עד סוף ימיו.

הסיפור הראשון שפרסם בארץ היה "עגונות", ובעקבותיו שינה את שמו לעגנון. ספריו של עגנון תורגמו לשפות רבות, וזכו להצלחה ולהערכה ברחבי העולם. ספריו עוסקים בשאלות הקשורות לעם היהודי, בארס-פואטיקה, בפסיכולוגיה ובנושאים נוספים רבים. בין יצירותיו הבולטות: הרומנים **הכנסת כלה**, **אורח נטה ללון**, **תמול שלשום**, **סיפור פשוט** והנובלות **והיה העקוב למישור**, **בלבב ימים ותהילה**.

לשונו של עגנון ייחודית ומבוססת על מרכיבי לשון שמקורם במסורת היהודית: מקרא, מדרשים, לשון המשנה, אגדות חז"ל וסיפורי חסידים.

בשנת תשי"ז-1966 זכה עגנון בפרס נובל לספרות. קבלת הפרס הייתה מאורע היסטורי, כי הייתה זו הפעם הראשונה שסופר יהודי מישראל שכתב בעברית קיבל פרס כה חשוב על כתיבתו.

מטרות ההוראה

מטרות בתחום הספרות והוראת העברית

- הכרת הלשון הייחודית וסגנון הכתיבה של עגנון, כגון אזכורים מהמקורות היהודיים
- זיהוי המבנה ההדרגתי ביצירה ותרומתו להבנת הרעיון המרכזי
- אפיון דמותו של הגיבור תוך התייחסות למעשיו, לדבריו ולמחשבותיו והערות המספר עליו
- זיהוי מאפייני הסיפור העממי ביצירה, תוך הבחנה בין יסודות בדויים לבין עובדות
- זיהוי אמצעים ספרותיים ומאפיינים לשוניים, כגון מוטיב, האנשה, ניגודים וחזרות
- הערכה ונקיטת עמדה אישית כלפי דמותו של הגיבור ומסרים חברתיים וערכיים בסיפור
- התנסות בשיח בחברותא כהכנה לשיחה במליאה
- כתיבה: ייצוג הסיפור בצורה סכמתית
- כתיבה יצירתית בעקבות המסרים העולים מן הסיפור
- הרחבת אוצר המילים והביטויים

מטרות בתחום הערכים

- הבנת ערך השבת וחשיבותה של השבת לאדם היהודי
- בחינת ערך האיפוק וכיבוש היצר, תוך הבנת הקושי הכרוך בו

הערה: הדגם נכתב לחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי. המורה יבחר באילו ערכים להתמקד בכיתתו.

על היצירה "הפרוטה"¹

"מעשה בעני אחד שחזר בליל שבת מבית הכנסת לביתו וראה פרוטה בדרך" – משפט פתיחה זה הוא בסיס לעלילת הסיפור. במרכז הסיפור עני שאין לו יין ולחם לקדש את השבת, ובליל שבת בדרכו מבית הכנסת לביתו הוא מוצא פרוטה. על פי ההלכה, לאדם יהודי אסור לגעת בכסף בשבת. העני בסיפורנו נתון בקונפליקט בין הרצון לקחת את המטבע לבין רצונו לשמור את השבת. העלילה חושפת את מאבקו הפנימי של הגיבור לכבוש את יצרו. במהלך השבת עולה ערכה של הפרוטה וגובר הקונפליקט שבו מצוי העני. ניתן להקביל את השינוי בערך המטבע לשינויים החלים בהתנהגות הגיבור - ככל שעולה ערך הפרוטה, מתעלה העני במאבקו ביצר ומתעדן בתגובת הסבל שלו להחמצה (שפירא, 1962).² הסיפור אמנם כתוב מנקודת מבטו של אדם מאמין, אולם הקונפליקט שבין הפיתוי לבין כיבוש היצר הוא קונפליקט אוניברסלי.

¹ הסיפור "הפרוטה" התפרסם לראשונה בשנת 1934 בעתון דבר ולאחר מכן במוסדות פרסום נוספות שעיצבו אותו כיצירה לילדים. בשנת 1953 התפרסם הסיפור "הפרוטה" בכרך אלו ואלו.

² שפירא, ז' (1962). בין האוצר לבין הפרוטה, גזית, כרך י"ט, חוב' טי-י"ב, עמ' 43-46.

עגנון מעמיד את הגיבור בניסיון, שבסופו של דבר הוא מצליח לעמוד בו. בכך עגנון יוצר דמות בעלת שאר רוח, שעמדה במבחן מול עצמו ומול אמונתו ואלוהיו.

הסיפור מחולק לשישה חלקים על פי לוח הזמנים של השבת ואורחות חייו של היהודי המאמין. בטבלה ניתן לראות את חלוקת הסיפור על פי זמני השבת ואת התפתחות העלילה בהתאם.³

הזמן	מראה מקום בסיפור	תיאור המטבע	דברי העני או מחשבותיו	מעשי העני
ליל שבת	"מעשה בעני [...] וקידש על פת שחורה"	פרוטה של נחושת	"אילו מצאתיה קודם חשכה הייתי לוקח [...] ועושה לי יין לקידוש או [...] לחם חיטה לענג את השבת"	"הלך לביתו וקיבל את השבת בלא יין ובלא לחם חיטה"
שבת בבוקר (לפני תפילת שחרית)	"בבוקר כשהלך [...] והלך לבית הכנסת"	מעה של כסף	"ניסיון גדול מנסה אותי הקב"ה"	"הלך לבית הכנסת"
לאחר תפילת שחרית	"אחר התפילה [...] וחזר לביתו בידיים ריקניות"	מטבע של זהב	"כמה דברים יכולים ליקח במטבע זה. איני צריך אלא להגביה מיד כל תפנוקי העולם בידי"	"אבל אימת שבת הייתה עליו וחזר לביתו בידיים ריקות"
לפני תפילת מנחה	"במנחה לא הלך אצל המטבע"	אין יודעים (העני לא הלך אצל המטבע)	"מי יודע אם אעמוד ביצרי"	לא הלך אצל המטבע, הלך ישירות לבית הכנסת
לאחר תפילת מנחה	"לאחר שסיים תפילת מנחה נמלך והלך לאותו מקום"	מטבעות זהב רבות	"[...] שמא מעשה שטן יש כאן, שהניח השטן מעותיו לפניו, כדי להביא אותו לידי ניסיון"	"מיד עקר העני עצמו ממקומו ורץ לבית הכנסת"
לאחר תפילת ערבית	"אחר תפילת ערבית [...] זכה לשמור שבתות הרבה מעושר"	מטבעות זהב רבות	"עכשיו ששבת קודש עברה, אראה מה מנצנץ כל כך"	"זרק כל הדינרים לתוך כיסיו [...] חזר לביתו שמח" "מכאן ולהבא לא הייתה השבת חסרה כלום"

³ על פי "פתחו את השער" – מדריך למורה לכיתה ו' (ת"ל), עמ' 110 (אסתר קולומבוס וצוות כותבים).

מסרים ערכיים בסיפור

העיסוק בערכים באמצעות יצירות ספרות עשוי לגעת בעולמו של הלומד ולתרום להתייחסות מעמיקה יותר לתוכני הלימוד ולהפנמתם.⁴ קיים קשר הדוק בין הוראת יצירה ספרותית לבין חינוך ערכי, שכן "ערכה המחנך של הספרות הוא בהיותה ראי החיים".⁵ הספרות מציגה את ערכיה דרך דמויות הגיבורים ודרך סיפור המעשה: "אין הספרות הולכת בדרך של הטפה, היא מציגה ערכים בהתגלמותם ובכך ערכה החינוכי הרב. הסיפור מראה את הקשר בין הערכים לבין עולם המעשה, ובכך מקרב הוא את האידיאלים ללב הקורא".⁶

באמצעות הסיפור שלפנינו אפשר לעסוק בערך של שמירת השבת בדת ובתרבות היהודית או בערך של איפוק, שליטה עצמית וכיבוש היצר.

ערך שמירת השבת ושכרו מוצג בסופו של הסיפור בצורה מפורשת: "מכאן ולהבא לא הייתה השבת חסרה כלום [...] בשביל ששמר שבת אחת מעוניי זכה לשמור שבתות הרבה מעושר". סיום זה מרמז למשנה במסכת אבות: "רבי יונתן אומר: כל המקיים את התורה מעני, סופו לקימה מעשר, וכל המבטל את התורה מעשר, סופו לבטלה מעני" (אבות ד', י"א). בתלמוד נאמר "שמירת שבת שקולה כנגד התורה כולה" (ירושלמי נדרים ג', ט').⁸ מכאן אפשר להבין ששמירת השבת בסיפור על ידי העני הייתה כשמירת התורה כולה, ובזכות שמירה זו נגאל אותו עני מעניותו. שכר גדול זה מדגיש את ערך שמירת השבת, גם אם הקושי רב.

העמידה בניסיון הקשה למען שמירת השבת מזמנת דיון נוסף בנושא איפוק וכיבוש היצר. ושאל כבר בן זומא (אבות, ד', א') "איזהו גיבור?" והשיב: "הכובש את יצרו". גבורה, בעיני בן זומא, היא היכולת להתאפק ולהימנע ממעשים האסורים על אדם או ממעשים שאינם מוסריים בעיני החברה. ערך כיבוש היצר והמאבק האישי שלא להתפתות למעשים אסורים הם נושא מרכזי ביחידה זו. המורים יוכלו לדון בכיבוש היצר בהקשר דתי (כגון אי קיום מצוות), או בהקשר חברתי (כגון: רכילות, העתקה, לקיחת חפץ בלי רשות, הפרת אמון), בהתאם לזרם החינוכי שהתלמידים משתייכים אליו.

⁴ וראו הרחבה בתוך המסמך: "יישום התפיסה המערכתית לחינוך ערכי", תשע"ד (2014), משרד החינוך, התפיסה המערכתית לחינוך ערכי וכן במסמך "מפגש מונחה על ספר בכיתה" באתר החינוך הלשוני של משרד החינוך: http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/Chinuch_Leshoni/YezirutSafrutLhorhaa/mifgashmunche.htm

⁵ ניר, ר. (תשכ"ב). **חינוך דרך ספרות - הספרייה למדריך**, משרד החינוך והתרבות המחלקה לנוער, מכון סאלד, למען הילד והנוער, עמ' 2.

⁶ שם, עמ' 3.

⁷ עוד על חשיבות הוראת יצירות ספרות בכיתה, ראו באתר החינוך הלשוני, בקישור הבא: http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/Chinuch_Leshoni/YezirutSafrutLhorhaa/yetzira.htm

⁸ וכן אמרו חכמים (שבת קי"ח, ב') "כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה מוחלין לו". וכן נאמר: "כל מי שמשמר את השבת מרוחק מן העבירה" (מכילתא, בשלח).

אזכורים מהמקורות היהודיים

עגנון משבח בסיפור אזכורים מלשון המקרא, המשנה והתלמוד, שמטרתם להוסיף רובד למשמעות הגלויה של הסיפור. למשל, המשפט המסיים את הסיפור: "בשביל ששמר שבת אחת מעוני זכה לשמור שבתות הרבה מעושר", מרמז למקורות יהודיים העוסקים בערך שמירת השבת כפי שהסברנו בסעיף הקודם (אבות ד', י"א; ירושלמי נדרים ג', ט').

דוגמה נוספת לאזכור מן המקורות היהודיים היא בדברי העני בדרכו לבית הכנסת בבוקרה של השבת. כאשר הוא רוצה לבדוק האם הפרוטה שראה עדיין שם, הוא אומר: "אלך ואקביל פניה" – ביטוי זה עשוי לרמוז לדברי חכמים במסכת יומא ע"ז ע"ב: "ההולך להקביל פני אביו או פני רבו, או פני מי שגדול ממנו, עובר עד צווארו במים ואינו חושש". הציטוט המקורי בהקשרו עוסק באדם שהולך להקביל את פני אביו ורבו ביום הכיפורים ועליו לחצות נהר למרות שיש איסור רחיצה ביום הכיפורים. שימוש של עגנון במילים דומות ("אקביל פניה") עשוי לרמוז מחד גיסא על חשיבות הפרוטה בעיני הגיבור ועל ההתרגשות, המתח והציפייה הכרוכים בראייתה (בדומה לראיית הורה או רב גדול). מאידך גיסא, ייתכן שיש בכך רמז לגודל הקונפליקט של הגיבור ולספק הנוצר בלבו. כשם שמותר לעבור על איסור רחיצה ביום הכיפורים למען מטרה חשובה, כך מותר אולי לעבור על איסור נטילת הפרוטה במטרה להחיות את בני ביתו ולענג את השבת. דוגמאות אלו ואחרות⁹ שופכות אור על המתרחש בסיפור באמצעות הדהוד מן המקורות היהודיים וממחישות את האינטרטקסטואליות ביצירותיו של עגנון.

יסודות הסיפור העממי ביצירה

בסיפור "הפרוטה" קיימים יסודות של הסיפור העממי. הסיפור העממי (סיפור פולקלור) מוגדר **במונחון לספרות**,¹⁰ כסיפור אנונימי פשוט בצורתו וקריא בלשונו, תמים בעלילתו, מעודד ומחנך בלקחו. הסיפור העממי עשוי לשאת אופי בדיוני, אגדי, מסתורי, הָרֹאֵי ולעתים נעוץ בו גרעין היסטורי.

מאפייני הסיפור העממי בסיפור הפרוטה:

- **הגיבור בסיפור הוא אנונימי** – "עני אחד"; לאורך הסיפור כולו הוא אינו נזכר בשמו. העני העומד בניסיון מסמל כל אדם העומד בפני ניסיונות דומים של פיתויי היצר. במקומות שונים בסיפור משתמש המספר במילה "אדם": "שיחקה לו שעתו של אותו אדם [...]", "יצרו של אדם פעמים הוא קשה מן האדם". זוהי דרך נוספת לרמוז לקוראים שהסיפור עוסק באדם באשר הוא.

- **ההתרחשות אינה קשורה למקום ולזמן מוגדרים**. מסגרת הזמן של הסיפור היא שבת, אולם אין ציון של שנה, של חודש וכיוצ"ב, וכן אין ציון של מקום התרחשות מסוים (עיר, עיירה, מדינה וכדומה). ההתרחשות היא על-זמנית ועל-מקומית, כלומר המעשה יכול להתרחש בכל זמן ובכל מקום. במרכז הסיפור עומד הלך הנלמד ולא התקופה או המקום. היעדר ציוני זמן ומקום מוגדרים תורם לממד האוניברסלי של הסיפור.

⁹ למשל: הביטוי "שיחקה לו שעתו של אותו אדם" שאול ממסכת ברכות ז': "אם ראית רשע שהשעה משחקת לו, אל תתגרה בו". וראו דוגמאות נוספות בתוך: "פתחו את השער" – מדריך למורה לכיתה ו' (ת"ל), עמ' 108.

¹⁰ אשר א' ריבלין, **מונחון לספרות**, ספרית פועלים, 1985, עמ' 47.

- פתיחת הסיפור במילים: "מעשה בעני" מרמזת שלפנינו מעשייה. יסודה של המעשייה הוא המעשה, "מעשה שהיה", אלא שאין מדובר בה בעובדות של ממש. המעשייה היא עלילה בדויה.
- סיום הסיפור בסוף טוב – לאחר הצלחת העני בהתמודדות הקשה הוא זוכה לשכר: "מכאן ולהבא לא הייתה השבת חסרה כלום".
- הסיפור העממי הוא דידקטי, כלומר בעל מסר חינוכי: "בשביל ששמר שבת אחת מעוני, זכה לשמור שבתות הרבה מעושר".
- הסיפור העממי כולל התרחשויות פלאיות, על-טבעיות. המטבע משנה את ערכה באופן לא הגיוני ממטבע של נחושת, למטבע של כסף ולמטבע של זהב וכן הופכת ממטבע אחת ל"דינרים" רבים.

אירוניה ביצירה

- מאפיין נוסף הבולט ביצירותיו של עגנון הוא האירוניה.
- אירוניה היא צורת התבטאות דו-משמעית, שבה המשמעות הגלויה והתמימה של הדברים שונה, ואף מנוגדת, מן הכוונה הסמויה של המדבר.¹¹ להלן שתי דוגמאות מהסיפור:
- אירוניה שהגיבור מפנה כלפי עצמו: "טוב לי שביתי ריק ואני פטור מסעודה שלישית". מתוך מבע זה עולה השאלה: האומנם טוב לגיבור שביתו ריק?
  - אירוניה היוצרת רושם של היתממות מצד המספר: "נתמזל מזלו של אותו אדם...". האם באמת התמזל מזלו של העני למצוא מעה בשבת כאשר אינו יכול ליהנות מן המציאה?

הבנת האירוניה בסיפור עשויה להעלות חיוך על פני הקוראים, אולם זיהויה אינו פשוט לקוראים הצעירים כיוון שעליהם להחזיק בו-זמנית את שתי הפרשנויות - זו הגלויה וזו הסמויה.

אמצעים ספרותיים ואמצעים לשוניים ביצירה

כתיבתו של עגנון עשירה ומגוונת וכוללת אמצעים ספרותיים ולשוניים רבים. נציין כמה מהבולטים בסיפור "הפרוטה":

מוטיב – חזרה על מוטיב בטקסט מצביעה על חשיבותו בעיני המחבר, תורמת להיכרותו של הקורא עם היצירה, לתחושת ריתמוס ולתפיסה של אחדות היצירה.

מוטיב מרכזי בסיפורנו הוא מוטיב הראייה. מילים מתחום הראייה חוזרות בסיפור פעמים רבות: "וראה פרוטה בדרך"; "אם לא הציץ עליה גוי של שבת"; "ראה שלא פרוטה של נחושת היא, אלא מעה של כסף"; "ועיניים הרבה ראו אותה"; "אראה אם באמת של כסף היא"; "והיא נראית כזהב". מוטיב הראייה מגיע לשיאו במשפט: "ראייה אינה עברה". העני משכנע את עצמו שהוא אינו חוטא. חזרה זו עשויה להעצים את הקונפליקט שבו מצוי העני. לאורך הסיפור הוא "רואה" שוב ושוב את המטבע, אך אינו מעז לקחתה.

האנשה (פרסוניפיקציה) – בסיפורנו מקבלות המטבעות תכונות של אדם: "לא רצה אפילו להשגיח באותן המטבעות. אמר: - דיין שלגלגו עליי כל היום. כיוון שעיקם עיניו מהן הציצו הן עליו כדינרי זהב שמתנוצצים". האנשה זו מבליטה את גודל הפיתוי; המטבעות עצמן קוראות לעני לקחתן.

¹¹ שם, עמ' 9.

ניגודים – בסיפור ניגודים מסוגים שונים, כגון פת **שחורה** מול לחם **לבן**, ערך הפרוטה בתחילת הסיפור לעומת האוצר הגדול בסופו. הניגודים מבליטים את הפער בין אותו אדם בתחילת הסיפור לבין העושר שזכה לו בסוף הסיפור.

חזרות – המילים החוזרות בסיפור יוצרות הדהוד, מתנגנות באוזנינו בעת הקריאה ומסייעות להדגיש את הקושי ואת הקונפליקט שבהם העני נתון. למשל, החזרה על המילה "בלא" – "הלך לביתו וקיבל את השבת **בלא** יין ו**בלא** לחם חיטה ו**בלא** שום דבר של עינוג" מדגישה את מחסורו של העני. או החזרה "הוא **מפטפט** ביצרו ויצרו **מפטפט** כנגדו" מהדהדת ומבליטה את המשא ומתן הפנימי.

חזרה נוספת בסיפור היא של המילה "אדם", שאולי מרמזת שהעני מייצג כל אדם: "שיחקה לו שעתו של אותו **אדם**"; "נתמזל מזלו של אותו **אדם**"; "יצרו של **אדם** פעמים הוא קשה מן ה**אדם**".

במהלך ההוראה שלהלן נתייחס לחלק מהאמצעים האמנותיים הנזכרים לעיל, תוך זיהוי תרומתם להבנת היצירה.

מהלך ההוראה

מומלץ למורה בתחילת היחידה או בסופה לעסוק מעט בדמותו של עגנון. אפשר להראות תמונה של עגנון, לתת מידע קצר עליו (ראו במבוא ליחידה) ולספר על זכייתו בפרס נובל.¹² לאחר דיון קצר על דמותו של עגנון ועל יצירתו הענפה, נתחיל את התהליך הדידקטי הכולל שלושה שלבים: הכנה לקריאה, קריאת היצירה והעמקה ביצירה.

שלב ראשון - הכנה לקריאה

מטרתה של ההכנה לקריאה היא לעורר סקרנות, דריכות ועניין לקראת המפגש עם היצירה ולהשלים ידע חסר הנדרש להבנתה. להלן הצעות לשלב ההכנה לקריאה. אפשר לבחור באחת מהן או ביותר:

א. שיחה על השבת

ב. התייחסות לשם הסיפור

ג. עמידה בפיתויים

א. שיחה על השבת

מטרת פתיחה זו ליצור חיבור אישי לחוויית השבת, כפי שכל ילד וילדה חווים אותה, כחלק מאורח חיים דתי או כחלק מאורח חיים חילוני. אפשר להשמיע ברקע שירי שבת (שירים ישראליים, למשל: שבת המלכה/ביאליק, חמדה/דליה רביקוביץ', מתנות קטנות/נועם חורב; או זמירות מסורתיות לשבת). כן אפשר לשאול את התלמידים על ייחודיותה של השבת בעיניהם ועל חשיבותה. תפקיד נוסף לפתיחה זו הוא להשלים פערי ידע לגבי סדר השבת והלכותיה. ידע זה דרוש להבנת הסיפור, שכן עלילתו בנויה על בסיס מבנה השבת המסורתית. כדאי להסביר לתלמידים שלשומרי מצוות יש סדר שבת קבוע:

ליל שבת (שישי בערב): הכולל תפילות "קבלת שבת" ותפילת ערבית, ולאחר מכן סעודת ליל שבת.

שבת בבוקר: תפילות שחרית ומוסף ולאחריהן סעודת שבת.

שבת אחר הצהריים: תפילת מנחה וסעודה שלישית.

¹² אפשר לצפות בחלק מנאומו של עגנון בטקס קבלת פרס נובל. ראו בקישור הבא, מדקה 2:11 עד 3:00

<https://www.youtube.com/watch?v=cfxHijduOKA>

וכן בשיחת הטלפון שבה בישרו לעגנון על זכייתו בפרס נובל

https://www.youtube.com/watch?v=KuAkEO_QTpM

ובחלק מהנאום המופיע על השטר הישן של 50 ₪ <https://www.youtube.com/watch?v=LOVuN2JYBus>

צאת השבת: תפילת ערבית ולאחריה הבדלה וסעודת מלווה מלכה.

פירוט והרחבה על מהלך סדר השבת אפשר למצוא באתרים שונים במרשתת.

ב. התייחסות לשם הסיפור

השימוש במילה פרוטה אינו רווח כיום, ועל כן כדאי להבהיר את פירושה לפני קריאת הסיפור.

נסביר את פירוש המילה "פרוטה"¹³ ונעלה מילים בעלות משמעות דומה, כגון כסף, מטבע, מעה, ממון. כהעשרה אפשר להציג את הביטוי "דין פרוטה כדין מאה" ולעמוד על משמעותו.

ג. עמידה בפיתויים

ההצעה השלישית עוסקת בהתמודדות עם פיתויים כהכנה להתמודדות של הגיבור עם הפיתוי שעומד בפניו - הנגיעה בכסף בשבת. עגנון מיטיב לתאר את הקושי של העמידה בפיתוי במשפט: "יצרו של אדם פעמים הוא קשה מן האדם. הוא מפטפט ביצרו ויצרו מפטפט כנגדו". כדאי להסביר לתלמידים בחינוך הממלכתי שלשומרי מצוות יש פעולות האסורות בשבת, ביניהן שימוש בכסף ואפילו נגיעה בו או טלטולו ממקום למקום. בחינוך הממ"ד ניתן להרחיב במושגים "מוקצה" ואיסור "טלטול".¹⁴ המושג "מוקצה" אינו מופיע ביצירה בצורה מפורשת, והמורה ישקול אם ללמדו. המושג "טלטול" נרמז בפסקת הפתיחה במילים "אבל מה אעשה ששבת היום ואיני יכול לטלטלה".

פעילויות מוצעות לתלמידים:

- אפשר לבקש מהתלמידים לשער איך יהודי שומר מצוות היה נוהג לו מצא פרוטה בשבת. בחינוך הממ"ד אפשר להפנות את השאלה ישירות לתלמידים: איך הייתם נוהגים לו מצאתם סכום כסף בשבת?
- אפשר להקרין את סרטון הניסוי "מבחן המרשמלו", המציג התמודדות של ילדים עם פיתוי ועד כמה הצליחו לעמוד בו.¹⁵ נשוחח עם התלמידים על הרגשתם של הילדים בסרטון ואיך הרגשה זו באה לידי ביטוי בתנועות הגוף, בהבעות הפנים שלהם ובמעשי הילדים.

¹³ במילון ספיר מופיעות כמה הגדרות למילה "פרוטה".
שתיים מהן רלוונטיות לסיפור זה: 1. מטבע בעל ערך קטן 2. מעות, שם כולל לכסף. בסיפור אנו פוגשים את שתי המשמעויות הללו: בתחילת הסיפור ערכה של הפרוטה נמוך (אם כי אפשר לרכוש בה מעט מצרכים), אולם בהמשך "הפרוטה" היא כינוי כולל לכסף.

¹⁴ מוקצה - דבר שאדם הקצה מלהשתמש בו בשבת. מוקצה הוא מונח שתיקנו חכמים לפיו יש חפצים האסורים בטלטול בשבת וביום טוב ככלל, כל חפץ שאין לאדם מה לעשות בו בשבת נחשב למוקצה.
טלטול – הזזת חפץ ממקומו בדרך הזזתו הרגילה. וראו הרחבה באתר "דעת"
<http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=890>

¹⁵ קישור לסרטון "מבחן המרשמלו": <https://www.youtube.com/watch?v=oOhgRhUTtC8>

בשלב זה מוצע למורה להעלות את השאלה: מדוע כדאי לשמור על איפוק? מה קשה בכך?
מה יעזור לנו להצליח?

- אפשרות נוספת (במקום הקרנת הסרטון) היא לבקש מהתלמידים לחשוב על מצבים המחייבים שמירה על איפוק ועמידה בפני פיתויים (למשל: אכילה מסודרת ובריאה, שמירה על כללים בבית הספר, התגברות על התשוקה לרכוש מוצרים מסוימים). בחינוך הממ"ד אפשר לחשוב על מצבים המחייבים שמירה על האיפוק הנדרש לשם קיום המצוות (למשל: הפסקה בין אכילת בשר לחלב, הימנעות ממאכלות אסורים).

שלב שני - קריאת היצירה

שפתו של עגנון אינה פשוטה, על כן יצירה זו מצריכה קריאה חוזרת ונשנית של הטקסט. המורה יקרא קריאה ראשונית ובמהלכה יסביר מילים, מושגים וביטויים מהותיים להבנת העלילה. אפשר להניח שהתלמידים יתקשו במקומות מסוימים בסיפור בזיהוי העני כדובר, לכן מומלץ לוודא במהלך הקריאה שהתלמידים מבינים שההרהורים והדיבור הפנימי הוא של העני, גיבור הסיפור.

לאחר הקריאה הראשונית יתנהל שיח שבו יביעו התלמידים רגשות, מחשבות ותהיות בעקבות הקריאה. השיח לאחר הקריאה הראשונה נועד ליצור חיבור אישי, אינטואיטיבי לפני ההעמקה ביצירה.

לאחר השיח תיערך קריאה שנייה מפרשת ומתווכת. מומלץ לעצור את הקריאה להסבר ולדיון לאחר כל אפיזודה, כך נסייע לתלמידים להבין את מבנה הסיפור והעלילה:

1. ליל שבת – המורה יקרא מתחילת הסיפור ועד המילים "קידש על פת שחורה ויצא בה ידי סעודת שבת". אחרי הקריאה מומלץ לשחזר את התוכן עם התלמידים ולהסביר את המונח "טלטול" המופיע במשפט: "מה אעשה ששבת היום ואיני יכול לטלטלה".
2. שבת בבוקר (לפני התפילה) – המורה יקרא מהמילים "בבוקר כשהלך לבית הכנסת" ועד המילים: "נטל את רגליו והלך לבית הכנסת". נדגיש את השינוי בערך הפרוטה – מנחושת, מתכת פשוטה וזולה, למטבע של כסף, שהיא יקרה יותר. נבקש מהתלמידים לשים לב לשינוי בחומר שהמטבע עשויה ממנו גם בפסקה הבאה.

אפשר בשלב זה לעבור לעבודה בחברותא בכרטיסייה מספר 1 ולתת לילדים לענות בעצמם על משימות 1 ו-2 שבכרטיסייה.

3. לאחר תפילת שחרית - העצירה השלישית תהיה בסיום המשפט "שחה העני פעם ושתים, אבל אימת שבת הייתה עליו וחזר לביתו בידיים ריקות", נשאל את התלמידים שאלות על הקטע, לדוגמה:

- א. איזה זמן מתואר בקטע? (לאחר תפילת שחרית).
- ב. מה היו ההוריו של העני בנוגע למטבע לאחר התפילה ומה הייתה החלטתו? (העני סבור שאולי לקחו אותה, ובכל זאת הוא מחליט לראות במו עיניו).
- ג. כיצד מתגלית לפניו המטבע בנקודה זו? (נראית כזהב).
- ד. מהן מחשבותיו ומהן פעולותיו במשפטים האחרונים של הפסקה? (מדמיין מה יוכל לקנות במטבע "תפנוקי העולם", מתכופף אליה פעמיים, אולם בשל אימת השבת הוא חוזר לביתו בידיים ריקות).
4. לפני תפילת מנחה – נקרא מהמילים "במנחה לא הלך אצל המטבע" עד המילים "שמא לא אעמוד ב...".
- גם כאן אפשר לשאול: מדוע לא הלך העני בדרך לתפילת מנחה לבדוק אם המטבע עדיין נמצאת? (חשש שלא יעמוד בפיתוי, כיוון שהחנויות נפתחות סמוך לשעה זו וריח האוכל העולה מהחנויות יכול לגרום לו להתפתות ולקחת את המטבע).
5. לאחר תפילת מנחה – נקרא מהמילים "יצרו של אדם" ועד המילים "מיד עקר העני עצמו ממקומו ורץ לבית הכנסת". זהו קטע ארוך יחסית ומומלץ לחלקו לחלקים קטנים יותר.
- כדאי להקריא תחילה את שני המשפטים הראשונים בפסקה: "יצרו של אדם פעמים הוא קשה מן האדם. הוא מפטפט ביצרו ויצרו מפטפט כנגדו", המורה יסביר שמתואר כאן מאבק פנימי בין העני לבין היצר הרע שלו. אפשר לשאול: מה אומר לו יצרו של העני? ואז להקריא את התשובה במשפט הבא ולהסבירו (היצר הרע מנסה לפתות את העני להזיז את המטבע לצד או להסתיר את המטבע בעזרת אבן, כך שמישהו אחר לא ייקח אותה). מכאן נמשך מהמילים "לאחר שסיים תפלת מנחה" ועד המילים "כמה שבועות". כאן אפשר לשאול: מה מצא העני כעת (מטבעות הרבה)? מה הוא מדמיין שיכול לעשות במטבע של זהב? (לפרנס את משפחתו שבועיים או שלושה).
- נקרא את המשפט "אמר העני, טוב לי שביתי ריקם ואני פטור מסעודה שלישית" – כאן אפשר להתייחס לאירוניה שבמשפט – האומנם טוב לו שביתו ריק? אם כן, למה הוא אומר זאת? (נסביר שבמשפט זה העני מלגלג על מצבו העגום שמאפשר לו שלא לחזור הביתה לסעודה שלישית ולהתבונן במטבע).
- בפסקה הבאה נקרא מהמילים "שוטה היה זה" עד המילים "כשם שהיה שוחה לפני". נסביר שבפסקה זו העני צוחק על אותו אדם שוטה (טיפש) שאולי הוא זה שהשאיר את כספו באשפה. העני אומר בלבו, שבניגוד לאותו שוטה, הוא היה שומר היטב את המטבעות. בהמשך מדמיין העני את עצמו עשיר, הנכנס לחנות עם דינר זהב (סכום גדול של כסף) והמוכר מכבד אותו ומשתחוה לפניו (אף יותר ממה שהוא משתחוה במהלך התפילה).
- מכאן נקרא את הפסקה הבאה עד המילים "ורץ לבית הכנסת" ונסביר שלפתע העני חושש שיש כאן "מעשה שטן" (השטן רוצה להעמידו בניסיון ולצחוק עליו). העני נזקק מיד ורץ לתפילת ערבית.

6. לאחר תפילת ערבית – נקרא מהמילים "לאחר תפילת ערבית" ועד סוף הסיפור. נשאל מה ראה העני לאחר התפילה? (נצנוץ של מטבעות הרבה) מה עשה? (מילא בהן את כיסיו וקנה אוכל לביתו).

שלב שלישי - העמקה ביצירה

לאחר הקריאה והבהרת התוכן והמילים הקשות, נקיים בכיתה שיח לימודי. מהלך ההוראה שלהלן מציע מספר נקודות מבט אפשריות להעמקה ביצירה (למשל: עיסוק בתוכן, בדמות הגיבור, בערכים, במבנה הסיפור ובלשונו). לשיקולו של המורה במה לעסוק.

דגם זה מציע לעסוק בחלק מן הפעילויות המוצעות בדרך של לימוד ב"חברותא", כלומר מפגש משולש של שני לומדים וטקסט.¹⁶ הלימוד בחברותא מתאים לשיעורים שבהם המורה מעוניין כי הלומדים יעמיקו בטקסט מסוים וישוחחו עליו בפורום מצומצם (זוגות בדרך כלל). על המורה למקד את הלומדים בחומר הלימוד ובמשימות המוטלות עליהם. כדאי לאפשר ללומדים לשוחח על הטקסט, להביע את דעתם על הנקרא ולתכנן באופן עצמאי את דרך ביצוע המשימות. יש להביא בחשבון את השונות בין התלמידים בכל כיתה ומומלץ שהמורה יאפשר לזוגות שרוצים בכך להרחיב ולהעמיק גם מעבר לזמן הלמידה הפורמלית.

בדגם שלהלן מובאות שאלות ומשימות לעבודה בחברותא (ראו כרטיסיות 1 ו-2). המורה יוכל להיעזר בהצעות אלו או להציע משימות אחרות בהתאם לאופי כיתתו. בהמשך ללימוד בחברותא מוצע לקיים שיח במליאה. המפגש בחברותא יאפשר לתלמידים להגיע מוכנים לשיח הכיתתי, כן הוא יאפשר לשתף במעגל השיח את כלל התלמידים ולא רק את אלו המהירים לקלוט.

להלן הצעות לשיח על נושאים מרכזיים ביצירה:

א. זמני השבת וערך הפרוטה

שיחה זו עוסקת בהשתנות הפרוטה על פי זמני השבת והיא מתאימה אם טרם עסק המורה בנושא בשלבי ההוראה הקודמים (שלב ההכנה ושלב הקריאה). מטרת השיחה בחברותא היא להדגיש את הרעיון המרכזי של הסיפור - התמודדותו של העני עם הפיתוי נעשית קשה יותר עם העלייה בערך המטבע.

ראו הנחיות לפעילות בחברותא בכרטיסיה מספר 1. אפשר לתת כרטיסייה אחת לכל הכיתה או כרטיסייה לכל זוג.

לאחר הפעילות בחברותא נתכנס למליאה. השיח במליאה יתייחס תחילה לשיח שהתבצע בחברותא ולתוצרים שהתלמידים הכינו. נזמין את התלמידים להציג בפני הכיתה את התרשימים או את האיורים שיצרו ולנמק מדוע בחרו לייצג את הסיפור בדרך זו. לאחר מכן

¹⁶ במהלך הלימוד בחברותא מתקיימים קשרי גומלין בין שני הלומדים ובין כל אחד מן הלומדים לטקסט, כאשר כל אחד מן הלומדים מפרש, מפענח ומציג את תפיסתו לגבי הטקסט. וראו הרחבה על לימוד בחברותא ויתרונותיו במסמך "הוראה ולמידה בחברותא", בקישור הבא: <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/5649125F-8DF1-432E-A08F-45E76EA5961C/204149/NetivimHevruta.pdf>

נעסוק בהיבטים מטא-טקסטואליים, כלומר ההבנה שהשינוי ההדרגתי בערך הפרוטה במהלך השבת מגביר את הקונפליקט שהעני נתון בו ומעלה את המתח של הקוראים ואת סקרנותם. ההדרגתיות גם מעצימה את המסר שבסוף הסיפור – יכולתו של העני לעמוד בפיתוי ולשמור את השבת.

ב. דמות העני

חלק זה עוסק בדמותו של העני, הדמות המרכזית בסיפור. במהלך העבודה בחברותא התלמידים יבחרו מתוך הסיפור פסקה שמאפיינת את דמות העני. התלמידים יאפינו את דמות העני, תוך התייחסות לדיבור הפנימי של הדמות ולרגשותיה. לאחר מכן יציגו את תובנותיהם במליאה. ההצגה יכולה להיעשות בדרכים שונות: איור; הדגמת המימיקה (הבעת הפנים) של העני ושפת הגוף שלו, ציור קומיקס ועוד.

ראו הנחיות לפעילות בחברותא בכרטיסייה מספר 2.

ג. דיון בערכים העולים מן הסיפור

דיון זה עוסק בשני ערכים: שמירת השבת והאיפוק. ערכים אלו שזורים זה בזה וקשורים לניסיון שחוה העני.

אפשר לפתוח את הדיון הערכי בהצגת המשפט: "ניסיון גדול מנסה אותי הקדוש ברוך הוא" ובעקבותיו להציג את השאלות: מה היה הניסיון; מדוע הוא מכונה "ניסיון גדול"; ומה כל כך גדול בו.¹⁷

פעילויות מוצעות לתלמידים:

- המורה ירחיב את הדיון מעבר לסיפור ויבקש מהתלמידים להביא דוגמאות של דמויות מוכרות שעמדו או לא עמדו בניסיון וחוו קונפליקט ערכי.¹⁸
- אפשר לבקש מהתלמידים לתאר מצבים מחייהם שבהם התמודדו עם ניסיון והפגינו איפוק ושליטה עצמית (אפשר להציג את הדוגמות באמצעות קומיקס או בעזרת בועות מחשבה). דוגמות אפשריות: העתקה במבחן; העתקת שיעורי בית; לקיחת חפץ ללא רשות; הצצה בהודעות ווטצאפ של חבר; דיבור לא מהימן; גלישה בלתי מבוקרת באינטרנט; אכילה לא בריאה.¹⁹
- נפנה את התלמידים למשפטי הסיום של הסיפור – מהמשפט "חזר לביתו שמח" ועד הסוף. נדגיש שבסיומו של הסיפור העני זוכה לגמול על עמידתו בניסיון. הפסקה המסיימת את

---

¹⁷ ייתכן שתלמידים יביעו התנגדות להתנהגותו של העני ויטענו נגד עמידתו בפיתוי ובעד לקיחת המטבע בשבת. יש לתת מקום לקולות אלו. אפשר להסביר שהעיסוק הוא בשמירה על השבת על פי אמות המידה של הדמות.

¹⁸ למשל: אברהם אבינו שנתנסה בעשרה ניסיונות ועמד בכולם; יוסף ואשת פוטיפר; שמשון הגיבור שגילה את הסוד לדלילה (שופטים, ט"ז, י"ז); שאול שלא חיכה לשמואל והעלה את העולה בגלגל (שמואל א', י"ג).

¹⁹ בקישור הבא מוצע מערך של שפ"י בנושא עמידה בפיתויים:
<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/7B4E1C34-988C-42BB-B67C-614FDE50B7D1/115622/6hitmodedutimpituim1921.pdf>

הסיפור מתארת את שכרו של שומר השבת: "מכאן ולהבא לא הייתה השבת חסרה כלום [...] בשביל ששמר שבת אחת מעוני, זכה לשמור שבתות הרבה מעושר". אפשר להעלות את השאלה: מה שכרנו על שמירת השבת או על איפוק?
השכר אינו חייב להיות גשמי, אלא גם כזה שמתבטא בהרגשת סיפוק, בקניית ידע, בעליית הערך העצמי.

- אפשר להזכיר לתלמידים את הסרטון "מבחן המרשמו" ולספר שהנסיינים חזרו אל התלמידים שהשתתפו בניסוי כעבור 20 שנה, ומצאו שאלה ששמרו על איפוק היו תלמידים טובים יותר, בעלי יוזמה ובעלי כושר התמודדות עם קשיים.
- בנספח מוצגים סיפורי מקרה המתארים התמודדות עם פיתויים. אפשר לחלק לכל קבוצה סיפור מקרה ולתת לתלמידים לדון בו.

בעקבות הקריאה

שלב זה מאפשר לתלמידים ביטוי אישי ורגשי בהקשר ליצירה ולערכים העולים ממנה.

להלן הצעות לפעילויות יצירתיות ומגוונות בזיקה לסיפור (המורה יבחר את הטוב בעיניו):

- לתת לתלמידים לבחור משפט מהסיפור ולבטא אותו בדרך יצירתית.
- להציג בפני התלמידים פתגמים הקשורים ליצירה, להציע להם לבחור פתגם ולנמק את בחירתם.
לדוגמה:
"כל המשמר שבת, כאילו קיים את כל התורה כולה" (פסיקתא).
"השבת שקולה כנגד כל המצוות" (תלמוד ירושלמי, נדרים פ"ג, ה"ט; שמות רבה כ"ה).
"כבוד שבת עדיף מאלף תעניות" (מדרש תנחומא בראשית ג').
"יותר משישראל שמרו את השבת שמרה השבת אותם" (אחד העם).
"איזהו הגיבור? הכובש את יצרו" (אבות, ד', א').
"כיבוש עצמי הוא הניצחון הגדול ביותר" (אפלטון).
- לכתוב תסריט שגיבוריו הם העני והפרוטה.
הנחיות למשימה:
1. העני פוגש את הפרוטה בדרכו לבית הכנסת בערב שבת. דמיינו שהפרוטה יכולה לדבר. מה לדעתכם היא הייתה אומרת לו?
2. כתבו בקצרה דו שיח בין העני לבין הפרוטה. תארו את דרכי השכנוע של הפרוטה ואת תגובותיו של העני.
- אפשר להשוות בין סיפור "הפרוטה" לסיפור "האוצר" מאת י"ל פרץ. ההשוואה בין שתי היצירות מאפשרת לתלמיד לערוך ניתוח מטא-טקסטואלי. פעילות מסוג זה מפתחת את היכולת ליצור סכמות טקסטואליות ולזהות מאפיינים של סוגות.

לשם כך התלמידים צריכים לזהות את הרכיב המהותי הדומה בשני הסיפורים –
(הקונפליקט הפנימי המשותף לשתי היצירות הוא השליטה ביצר והמאמץ הנפשי הכרוך
בכיבוש היצר).

כן יש מקום לדון בבחירת השמות של שתי היצירות – ה"פרוטה" ו"האוצר". ההשוואה
תיעשה בשלבים: קריאת הסיפור "האוצר", זיהוי דמיון ושוני, הצעת תבחינים להשוואה,
תובנות מההשוואה ולבסוף עמדה אישית – איזה סיפור מצא חן בעיניו. פעילות זו
מתאימה לעבודה בחברותא.

- אפשר לעסוק בנושא האירוניה בסיפור (לשיקולו של המורה אם לעסוק באירוניה עם כלל
הכיתה או עם חלק מהתלמידים (עבודה בקבוצה קטנה). המורה יבחר משפט אירוני
מהסיפור ויקרא אותו בטון שמדגיש את האירוניה. לדוגמה: "טוב לי שביתי ריקם ואני
פטור מסעודה שלישית והרי אני פנוי לעצמי לעמוד כאן ולראות צורת מטבע". בסיום
הקריאה יישאלו התלמידים האם יש להבין את המשפט כפשוטו? (בדוגמה שלפנינו - מובן
שלא). אפשר לכוון את התלמידים ולשאול – האומנם טוב לו לעני שביתו ריקם? נבקש
מהתלמידים להסביר את האירוניה שבמשפט.
אפשר לחזור על המשימה ולקרוא משפט אירוני נוסף מהסיפור.
- "רגע של עברית" – אפשר לתת לתלמידים פעילויות להעשרה לשונית בעקבות קריאת
היצירה, המורה יכול לבחור מתוך הפעילויות המוצעות בנספח.
- אפשר לסיים את היחידה בסרטון הומוריסטי של חברות הבדרנים "אנדרדוס"
<https://www.youtube.com/watch?v=MpUVsCz8bx4> המציגה מצב שבו אדם מוצא
בשבת שטר של 50 ₪. נשים לב שעל שטר זה מופיעה תמונתו של עגנון...

נספחים

לדגם מצורפים הנספחים הבאים :

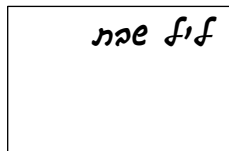
1. פעילות בחברותא בנושא זמני השבת וערך הפרוטה
2. פעילות בחברותא בנושא הכרת דמותו של העני בסיפור
3. ארבעה סיפורי מקרה על מצבים של פיתוי לעבודה בקבוצות
4. "רגע של עברית" – פעילויות להעשרה לשונית בעקבות הסיפור

פעילות בחברותא – קוראים בשניים

קרטיסייה מספר 1

נושא המפגש: זמני השבת וערך הפרוטה

1. קראו יחד את הסיפור וסמנו לצד הכתוב את זמני השבת המשתנים החל מהפסקה הראשונה ולאורך כל הסיפור. כתבו ליד כל פסקה באיזה זמן מזמני השבת מדובר.
דוגמה:

מעשה בעני אחד שחזר בליל שבת¹ מבית
הכנסת לביתו וראה פרוטה בדרך. אמר העני,
שקפה לו שעתו² של אותו אדם, אבל מה אעשה
ששבת היום ואיני יכול לטלטלה³. אלו מצאתיה
קדם חשקה הייתי לוקח בה⁴ שנים שלוש
צמוקים ועושה לי יין לקדוש או הייתי לוקח
לחם חטה לענג את השבת. הלך לביתו וקבל
את השבת בלא יין ובלא לחם חטה ובלא שום
דבר של ענוג, אלא קדש על פת שחורה ויצא בה
די סעודת שבת⁵.

2. סמנו בתוך הטקסט את ערכה המשתנה של הפרוטה בכל אחד מזמני השבת.
לדוגמה: בפסקה הראשונה נסמן את המילה "פרוטה", בפסקה השנייה נסמן את המילים "מעה של כסף".

3. חשבו יחד על דרך ציורית להציג את הקשר בין מבנה הסיפור לבין ערכה המשתנה של הפרוטה, למשל: איור, גרף, טבלה.

4. שוחחו ביניכם על רגשותיו ועל מחשבותיו של העני בזמני השבת השונים.
תוכלו לשבח את מחשבותיו ואת רגשותיו באיור שהכנתם.

5. חשבו על כותרת מתאימה לאיור שיצרתם.

שיח בחברותא

הקשיבו זה לזה והתייחסו
לדברי החבר/ה. הקשיבו גם
אם אינכם מסכימים לדעתו/ה.
בקשו מהחבר/ה לנמק את
דעתו/ה, והבהירו לו/ה אם
השתכנעתם או לא.

כעת חברו לחברותא נוספת והציגו בפניהם את התוצר שהכנתם, נמקו מדוע
בחרתם לייצג את הסיפור בדרך זו.

פעילות בְּחִבְרוּתָא – קוראים בשניים

כרטיסייה מספר 2

נושא המפגש: הכרת דמותו של העני בסיפור

לפניכם קטעים שונים מתוך הסיפור.

קטע ראשון המתחיל במילים: מעשה בעני [...] עד המילים: "ויצא בה ידי סעודת שבת".

קטע שני המתחיל במילים: בבוקר כשהלך [...] עד המילים: והלך לבית הכנסת.

קטע שלישי המתחיל במילים: כשהגיע לשם [...] עד המילים: בידיים ריקות.

קטע רביעי המתחיל במילים: אותה שעה [...] עד המילים: צורת המטבע.

קטע חמישי המתחיל במילים: חזר לביתו [...] עד המילה: נהנה.

בחרו קטע אחד וקראו אותו.

הציגו את האירוע המתואר בקטע זה בדרך הנראית לכם: הצגה, איור, קומיקס.

נסו לבטא את שני הקולות בדיבור הפנימי של העני (הקול שאומר לקחת את המטבע והקול שכנגד).

כשאתם מציגים שימו לב להבעת הפנים של העני ולשפת הגוף שלו.

כעת תוכלו לחזור על המשימה ולהציג קטע נוסף או יותר.

שיח בחברותא

הקשיבו זה לזה והתייחסו
לדברי החבר/ה. הקשיבו גם
אם אינכם מסכימים לדעתו/ה.
בקשו מהחבר/ה לנמק את
דעתו/ה, והבהירו לו/ה אם
השתכנעתם או לא.

שוחחו ביניכם:

מדוע לדעתכם בחר עגנון לבטא שני קולות
בדיבור הפנימי של הדמות?

סיפורי מקרה על מצבים של פיתוי

לפניכם תיאור מקרה הלקוח מהחיים ומציג התלבטות.

קראו אותו ושוחחו עליו בקבוצה.

מקרה 1: להעתיק או לא להעתיק במבחן

המורה הודיעה לכיתה ו' על מבחן בחשבון ביום ראשון הקרוב. היא הדגישה כי ציון המבחן יהיה מרכיב חשוב בציון הסופי בתעודה. דרור התכונן למבחן ואף תרגל את החומר כמה וכמה פעמים. ביום המבחן הושיבה המורה את דרור ליד אסף - התלמיד המצטיין בחשבון. במהלך המבחן נתקל דרור בשאלה שלא ידע את התשובה עליה. הוא ראה שאסף עומד לסיים את המבחן. אסף נראה מרוצה ושמח. הפיתוי של דרור להציץ במבחן של חברו היה גדול. להציץ או לא?

- כתבו שיקולים בעד ביצוע המעשה ונגדו.
- איזה פתרון הייתם מציעים לדרור? נמקו.
- מה עשוי להיות הרווח של דרור אם יעמוד בפיתוי?

לאחר שיחתכם, כתבו את הדברים בפנייה אישית לדרור.

סיפורי מקרה על מצבים של פיתוי

מקרה 2 – גלישה בלתי מבוקרת באינטרנט

יעל הייתה לבד בבית בשעות אחר הצהריים. היא גלשה באינטרנט וחיפשה סרט נחמד לצפייה. לפתע נתקלה בסרט שנראה לה מעניין, אולם הייתה הערה שהסרט אינו מתאים לילדים. האם תצפה? או לא?

- מה הפיתוי העומד בפני יעל במקרה המתואר?
- כתבו שיקולים בעד ביצוע המעשה ונגדו.
- איזה פתרון הייתם מציעים ליעל? נמקו.
- מה עשוי להיות הרווח של יעל אם תעמוד בפיתוי?

לאחר שיחתכם, כתבו את הדברים בפנייה אישית ליעל.

סיפורי מקרה על מצבים של פיתוי

מקרה 3 – אי ציות להוראות ההורים

הוריו של יאיר מרשים לו לשחק במחשב שעה אחת ביום.
כאשר היה יאיר לבד בבית, הוא שיחק במחשב ושם לב שחלפה השעה.
האם ימשיך לשחק? או יפסיק?

- מה הפיתוי העומד בפני יאיר?
- כתבו שיקולים בעד ביצוע המעשה ונגדו.
- איזה פתרון הייתם מציעים ליאיר? נמקו.
- מה עשוי להיות הרווח של יאיר אם יעמוד בפיתוי?

לאחר שיחתכם, כתבו את הדברים בפנייה אישית ליאיר.

סיפורי מקרה על מצבים של פיתוי

מקרה 4 – לקיחת חפץ ללא רשות

טלי הייתה לבד בכיתה. שיר חברתה, היושבת לידה, השאירה על השולחן צבעים מיוחדים שקיבלה במתנה.
טלי סיימה זה עתה לצייר ציור יפהפה המתאים לפרק שלמדו בתנ"ך.
היא חשבה לעצמה שמעט צבע יוסיף חן לציור, אולם שיר אינה בסביבה ואי אפשר לבקש את רשותה להשתמש בצבעים.
האם תיקח? או לא?

- מה הפיתוי העומד בפני טלי במקרה המתואר?
- כתבו שיקולים בעד ביצוע המעשה ונגדו.
- איזה פתרון הייתם מציעים לטלי? נמקו.
- מה עשוי להיות הרווח של טלי אם תעמוד בפיתוי?

לאחר שיחתכם, כתבו את הדברים בפנייה אישית לטלי.

רגע של עברית

אוצר מילים בסיפור -

מילים קרובות משמעות

איך כתוב בסיפור?

נטל - _____ חשב - _____ שמש - _____
אתמול - _____ בוקר - _____ אף - _____
התכופף - _____

בהתבסס על המילים שאספתם מהסיפור, מה אפשר לומר על אוצר המילים בסיפור?

_____

צורות לשון

בסיפור יש צורות לשון שאינן אופייניות לעברית של היום.

כיצד הייתם אומרים את המילים הבאות בלשון ימינו?

כתבו את המילה שבה משתמשים בימינו מעל המילה המודגשת או מתחתיה.

"כמה דברים יכולים ליקח במטבע זו?"

"בעוד שעה פותחין את החנויות וריחות של אוכלין ושל משקין יוצאים מהן".

ניבים וביטויים

בלשון הסלנג קיים הביטוי "הלך לו טוב". מה משמעות הביטוי?

אילו מהניבים הבאים בסיפור הם בעלי משמעות דומה? **סמנו** ✓

• נתמזל מזלו

• שיחקה לו שעתו

• העלה חרס בידו

אזכורים ומשמעויותיהם

1. בפסקה הראשונה אומר העני לעצמו: "אבל מה אעשה ששבת היום ואיני יכול לטלטלה".

את המילה "לטלטלה" אפשר לפרק לשתי מילים: לטלטל אותה.
למי מתכוונים במילה לטלטלה? _____

2. לפניכם מילים נוספות מתוך הסיפור.

א. מצאו אותן בסיפור וכתבו כל מילה בשתי מילים.

ב. כתבו למי מתכוונים בכל אחת מהמילים.

המילה	בשתי מילים	למי מתכוונים?
מצאתיה		
אמצאנה		
מזלו		
רגליו		
מצאה		

ג. חפשו בסיפור מילים נוספות שאפשר לכתבן בשתי מילים. העתיקו אותן, הגו אותן בקול וכתבו למי מתכוונים בכל מילה.